

ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

В статті піднято питання про створення підручників для профільної школи. Також говориться, що сучасна навчальна книга має вміщувати не тільки наукову інформацію з географії, а й сприяти загальноосвітньому й культурному розвитку школяра через географічні факти, поняття й закономірності, поповнювати активний словник учня, вчити його культурі мовлення, відповідальності та бути зорієнтованим на майбутню професію.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти в Україні є підвищення якості освіти школярів, оновлення форм, методів організації навчально-виховного процесу, використання новітніх технологій з урахуванням інтеграційних процесів європейського освітнього простору. Згідно державним освітнім законам [2, 4, 6, 7], старша школа є профільною, через те потребує теоретичної обґрунтованості та експериментальної перевірки методична система: зміст, методи, засоби, форми навчання географії в профільній школі, в результаті чого будуть розроблені сучасні педагогічні технології із різними напрямками рівневої диференціації, що надасть змогу істотно розширити можливості вибору учнями індивідуальних навчальних програм та реалізувати потреби старшокласників щодо їх майбутнього професійного вибору.

Профільне навчання географії покликане розкрити учням ті сторони науки, які їм найбільш корисні і цікаві, зрозумілі та оцінюються ними, як необхідні в подальшому професійному житті, що безпосередньо буде пов'язано із географічною складовою.

Але, необхідно відмітити, що питання навчання географії в профільній школі недостатньо розкриті і спеціальних досліджень за проблемою профільного навчання географії в практиці школи не проводилось, проте частина шкіл України вже працює за профільними програмами і проводить допрофільну підготовку учнів [12].

Отже, виникає питання, яким чином забезпечити навчальний процес з географії в профільній школі через систему змістового наповнення навчально-методичних комплексів: навчальні програми, підручники, посібники, довідники тощо для різних профілів та напрямів навчання.

Аналіз актуальних досліджень. Працюючи над створенням підручника географії для профільної школи, ми на початковому етапі визначились щодо власної концепції навчання географії в профільній школі, спираючись на загальновідому практику створення підручників, яка розроблялась такими науковцями: В. Беспалько, Н. Буринська, І. Душина, Ф. Заставний, Д. Зуєв, С. Кобернік, В. Корнєєв [8, с. 30], Л. Круглик,

В. Максаковський, А. Максимов, Н. Муніч, В. Пестушко, О. Савченко, А. Сиротенко [11], О. Скуратович, Л. Тименко, О. Топузов, Г. Уварова, П. Шищенко тощо.

На підставі загальнотеоретичного підходу до проблеми профільної диференціації змісту освіти, над яким працювали такі відомі вчені: Ю. Бабанський, Н. Бібік, Л. Березівська, О. Бугайов, М. Бурда, В. Кизенко, В. Монахов, В. Фірсов, Н. Шахмаєв та Д. Эпштейн [3], а також теорії профільної орієнтації старшокласників: Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, концепції розвитку пізнавальної активності учнів під час навчання і виховання: М. Данилов, Б. Есипов, Я. Коменський, І. Лернер, М. Скаткін, К. Ушинський та концепції географічної освіти [7]: Й. Гілецький, В. Корнєєв, Ф. Заставний, В. Обозний [5, с. 53], А. Сиротенко, О. Топузов, П. Шищенко та інші нами зроблено висновок, що усі вчені сходяться на розумінні того, що процес розвитку методики навчання обов'язково має результатом певні зміни у змісті і – навпаки, ідеї змісту спонукають розвиток предметної методики.

Аналіз практики експериментальних шкіл свідчить про те, що диференціація повинна охоплювати всі компоненти, методичні системи і ступені навчання. Вона може мати два основних види. Перший вид полягає в тому, що, навчаючись в одному класі, за одною програмою і підручником, учні можуть засвоювати матеріал різного рівня складності. За цих умов визначальним повинен бути не середній і не високий рівень вимог до результатів навчання, а рівень обов'язкових результатів, в якому формулюються мінімально необхідні вимоги до засвоєння знань. На основі рівня обов'язкових результатів формулюються більш високі рівні засвоєння знань і умінь. Такий підхід до створення програм, підручників, навчальних посібників і організації навчального процесу дістав назву рівневої диференціації. Вона особливо актуальна на другому ступені навчання (6- 9-ті класи), хоча поширюється на весь процес навчання у школі. Другий вид диференціації властивий третьому ступеню середньої загальноосвітньої школи, тобто старшій школі. Суть його полягає в навчанні різних груп учнів за різними навчальними програмами і різними підручниками, які відрізняються не тільки глибиною викладу матеріалу, а й змістом, обсягом вправ, вимог до знань і умінь. Це є профільна диференціація, яка здійснюється на базі фуркації (от ср.-век. лат. *Furcatus* – розділений), інакше кажучи, індивідуалізація навчання на третьому ступені передбачає надання учням можливості отримати освіту за різними профілями, напрямками і відповідно різними навчальними програмами та підручниками.

Проте і за умов профільного навчання забезпечується засвоєння кожним з них базового рівня знань з того чи іншого предмета, тобто профільна диференціація не виключає рівневої диференціації. Різновидом профільного навчання є поглиблене вивчення окремих навчальних предметів або їх груп наприклад природничо-математичного напрямку навчання.

Мета статті. Результатом дослідження стане процедура відбору змісту географії (методологічні основи, дидактичні принципи і критерії) через вимоги до географічної освіти учнів профільної школи, визначення

змісту, обсягу і структури базового, академічного, профільного рівнів, а також елективних (курси за вибором) курсів з географії та їх втіленням в змістовому наповненні відповідних підручників.

Виклад основного матеріалу. Профільне навчання з географії – це організація диференційованого навчання, що передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених географічних предметів. Навчальний предмет „Географія” вміщує у своєму змісті понад 100 наукових дисциплін, що утворюють сучасну географічну науку, а отже, вирішити проблему розвитку шкільної географії, її оновлення, наближення до особистих інтересів учнів і покликано профільне навчання. Відповідно до Концепції профільного навчання [6], географія як базовий загально-навчальний предмет обов’язковий для вивчення всіма учнями в усіх профілях старшої школи.

Зміст шкільної географічної освіти сьогодні розвивається на засадах особистісно зорієнтованої та профільно-практичної спрямованості. Саме забезпечення навчально-виховного процесу з географії профільними географічними курсами є дидактичною основою створення умов для набуття школярами необхідного рівня не тільки географічної, а й природознавчої та суспільствознавчої компетентності.

Застосування компетентнісного підходу до створення підручників географії для базового, академічного та профільного рівнів, а також підручників для елективних (курси за вибором) курсів нами передбачається наблизити наукове знання до міри використання його учнями в реальному житті, розвитку інтегративного напрямку навчання та активізації вчительства до систематичної організації навчальної практично-дослідної діяльності учнів [9, с. 207].

При цьому класичною залишиться загальна вимога – зорієнтувати зміст підручника на кінцевий результат навчання, тобто сформувати в учнів досвід природничонаукового пізнання та створити особистісну географічну картину світу.

Визначальною ознакою в підручниках з географії для різних рівнів і напрямів навчання є процес формування географічних понять, умінь і навичок та перетворення їх у знання. З цією метою зміст підручника передбачає діяльність учнів на різних рівнях засвоєння знань, класифікацію запитань-завдань, що включають враховані функції [10, с. 259]. Зокрема методичний апарат підручника буде націлений на реалізацію діяльнісного підходу до навчання, де учень виступає в ролі дослідника, науковця, аналітика.

При цьому вчитель географії може застосовувати допоміжні й додаткові за змістом засоби наочності, власну систему завдань для навчальних і самостійних практичних робіт, орієнтуючись на завдання підручника, які можуть бути використані як типові.

Підручник виконує й функцію організатора навчально-виховного процесу, тому його зміст буде доповнений завдання-запитаннями, що спрямовані на організацію практично-дослідницької діяльності школярів, його текст подаватиметься так, щоб урізноманітнювати спілкування між учнями, учнями й учителем через елементи науково-географічних роздумів, спостережень, переліком тем до дискусій тощо.

Зміст підручника має відповідати принципам науковості й доступності через різні види навчальних текстів: тексти-повідомлення, тексти-пояснення, мотивовані тексти, спонукуючі, діалогові, проблемного викладу тощо. Причому ці тексти варто комбінувати для спонукання учнів до змін у видах діяльності: інтерактивні, колективні, групові та індивідуальні форми роботи. Викладення навчального матеріалу через текст, має доказовий характер, що сприяє розвитку критичного мислення.

Крім текстового матеріалу в підручнику подається відеоряд (ілюстрації, картографічний матеріал, малюнки, фотографії, схеми, графіки, діаграми, портрети вчених тощо), що виступає як самостійне джерело інформації, формує географічні знання, впливає на образне сприйняття нової інформації та її систематизацію.

Термінологічний апарат, наукові категорії та поняття, якими необхідно оволодіти учням у старшій школі будуть розкриті авторами у логічно викладеній, науково обґрунтованій думці, підкріпленої прикладами з практики, що сприяє ефективному засвоєнню змісту навчальних матеріалів.

У текстах подається система диференційованих різнорівневих завдань, спрямованих на формування навичок пізнавальної діяльності учнів. Завершується текстовий матеріал комплексом завдань для домашньої роботи, індивідуального дослідництва, перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу тощо.

При формуванні навчального матеріалу враховані вікові особливості учнів та можливості використання знань, набутих при вивченні попереднього географічного курсу, і спрямовані на відстеження динаміки якісних змін знань та розвитку учнів.

Окремо в підручнику знаходимуться рекомендації до виконання практичних робіт та приклади розв'язування географічних практичних задач.

Матеріал підручника мусить сприяти патріотичному вихованню підростаючого покоління через емоційно ціннісну сферу: цитати з художніх творів, віршів, пісень, легенд, біографії вчених тощо.

Тенденція створення інтерактивного середовища під час навчання актуалізує питання змісту освіти через пізнавальну діяльність учня та його співпрацю з іншими учасниками навчально-виховного процесу, тому нами буде запропонований перелік Інтернетівських сайтів для більш глибокого вивчення тієї чи іншої теми або складних науково-географічних понять.

Пріоритетною ознакою роботи з підручником ми вважаємо практично-дослідницьку. Сприятиме дослідницькій діяльності учнів у процесі вивчення географії в профільній школі, на нашу думку, система запитань, вправ та завдань практично-дослідницького змісту, які спрямовуватимуть їх на певне наукове дослідження.

Нові вимоги до науки зумовлюють і нові підходи до створення підручника географії. Його зміст спрямований на прищеплення школярам уміння вести спостереження за географічними явищами, що дасть можливість глибше усвідомити взаємовплив між природою та людиною. Такий творчий підхід до географії в профільній школі виключає механічне заучування готових

географічних понять і допоможе учням застосувати набуті знання в повсякденному житті.

У змісті майбутнього підручника для профільної школи ми передбачаємо використання проблемного підходу, що надасть можливість учням розмірковувати над географічним сюжетом через власні судження. Дуже важливим є вивчення географічних об'єктів комплексно, коли території й окремі компоненти природи розглядаються через причинно-наслідкові зв'язки між ними. У цьому головне завдання географії як шкільного предмета, оскільки в географії як науки завдання вже інші.

Відкриваючи хрестоматійну «Методику...» М.М. Баранського, читаємо, що «при відборі наукового матеріалу для середньої школи необхідно керуватися, з одного боку, міркуваннями про те, що саме з цієї науки має знати молода людина із закінченою загальною середньошкільною освітою, а з іншого боку – міркуваннями про те, що саме з цього необхідного матеріалу, враховуючи вік і підготовку, може бути засвоєно на шкільній лаві» [1, с. 20-21]. І далі: «Географія як шкільна дисципліна відрізняється від географії як науки не тільки загальним обсягом матеріалу, але і його послідовністю, яка в науці диктується виключно логікою науки, а в шкільній дисципліні – в значній мірі – особливими методичними міркуваннями». А задача методики географії в тому і полягає, щоб пристосувати шкільну географію до потреб шкільного навчання, зробити з наукової географії шкільний предмет. Головний шлях такого пристосування, як про це далі йдеться в тій же «Методиці...» – генералізує, тобто виявляє головне, основне, вирішальне [там же, с. 211].

Більшість учителів помилково вважають, що учень уже вміє працювати з підручником, і пропонують йому самостійно читати текст, а інколи скласти план прочитаного. Тому, на нашу думку, не буде зайвою детальна інструкція про те, як працювати з підручником.

Висновки. Стратегічним напрямом активізації навчання є не збільшення обсягу інформації, що передається, а створення дидактичних і психологічних умов усвідомлення освітнього процесу, включення в нього учня на рівні не тільки інтелектуальної, а й особистісної і соціальної активності. Саме для цього і покликана ідея створення підручника географії для профільної школи, основним критерієм цінності якого залишатиметься доцільність його існування як засобу навчання й виховання нової генерації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранский Н.Н. Методика преподавания экономической географии. – М.: Просвещение, 1990. – 245 с.
2. Державна національна програма «Освіта». Україна XXI століття – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24.
4. Закон України „Про загальну середню освіту” //Інформаційний збірник МО України. – 1999. № 15. с. 6–31.

5. Ковтун В. В., Обозний В. В., Земледух Р. М. До питання про удосконалення змісту навчальних програм і курсів економічної і соціальної географії // Проблеми географічної освіти в Україні: Тез. доп. / ред.кол. П.Г.Шищенко /від.ред./ та ін. – Київ, 1993 – С.53–54.
6. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3–15.
7. Концепція шкільної географічної освіти // Географія та основи економіки в школі. – 2001 р. – №3. – С. 3–9.
8. Корнєєв В. П. Історіографія підручників з географії сьогодення // Географія та основи економіки в школі.– 2004 р – № 5 – С. 29–32.
9. Кравчук О. П. Дидактичне обґрунтування практично-дослідного компоненту змісту підручника з географії // Проблеми сучасного підручника. – Вип. 4. – К.: Педагогічна Думка, 2004. – С.206–208.
10. Назаренко Т. Г. Підручник географії як засіб підвищення ефективності навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Географія і сучасність. Збірник наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004 р. – Вип.11. – С. 259–267.
11. Сиротенко А. Й. Проблеми конструювання підручників географії. Науково-методичний журнал "Географія". Видавнича група „Основа”. – 2004 р. – Вересень. – С. 7–11.
12. Програми для профільного навчання в ЗНЗ. – К.: Пед. преса, 2005. – 172 с.

Назаренко Т. Г. Смысловое наполнение учебников для организации изучения географии в профильной школе.

В статье поднят вопрос о создании учебников для профильной школы. Также говорится, что современная учебная книга должна вмещать не только научную информацию по географии, а и оказывать влияние на общеобразовательное и культурное развитие ученика с помощью географических фактов, понятий и закономерностей, пополнять активный словарь ученика, учить его культуре речи, ответственности и быть ориентированным на будущую профессию.

Nazarenko T.G. Semantic filling of textbooks for the organization of the process of studying Geography in specialized school.

The article is dedicated to the creation of the textbooks for specialized schools. It is also denoted that a modern textbook should contain not only scientific information in Geography but also must have influence on general and cultural development of students using geographical facts, conceptions and peculiarities in order to enlarge students' vocabulary, teach them the culture of utterance, responsibility and to be professionally oriented.